

MUSTAFAKEMALPAŞA BELEDİYESİ

بايرامكز قولهلوا اولسونه

ULUSLARARASI III. MUSTAFAKEMALPAŞA SEMPOZYUMU
(3rd INTERNATIONAL MUSTAFAKEMALPAŞA SYMPOSIUM)

13-14-15 Mayıs 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa
(13-14-15 May 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa)

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

Mustafa EREN

Dr. Murat ÇUBUKÇU

Halit ERSÖZ

BURSA-2016

I. CİLT

MUSTAFAKEMALPAŞA BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI III.
MUSTAFAKEMALPAŞA SEMPOZYUMU**
(3rd INTERNATIONAL MUSTAFAKEMALPAŞA SYMPOSIUM)

13-14-15 Mayıs 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa

(13-14-15 May 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa)

I. CİLT

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

Mustafa EREN

Dr. Murat ÇUBUKÇU

Halit ERSÖZ

BURSA-2016

“Geçmişten Geleceğe Mustafakemalpaşa”

Sempozyumun Adı:
ULUSLARARASI III.
MUSTAFAKEMALPAŞA SEMPOZYUMU
(3rd INTERNATIONAL MUSTAFAKEMALPAŞA SYMPOSIUM)

Sempozyum Tarihi:
13-14-15 Mayıs 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa
(13-14-15 May 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa)

Yayın Editörleri:
Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim- Mustafa Eren- Dr. Murat Çubukçu- Halit Ersöz

Mustafakemalpaşa Belediyesi Kültür hizmetidir.

Fotoğraflar:
Mustafakemalpaşa Belediyesi Arşivi

ISBN:
978-605-87485-2-1 (Tk.)
978-605-87485-3-8
Sertifika No: 26747

Baskı yeri ve yılı: Bursa 2016

Baskı: **Renkvizyon Matbaacılık A.Ş.**
Anadolu Mh. Karlıdağ Cd. No:32 Yıldırım / BURSA

Her hakkı mahfuzdur.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Katkılarıyla

ULUSLARARASI III. MUSTAFAKEMALPAŞA

SEMPOZYUMU PROGRAMI

**(3rd INTERNATIONAL MUSTAFAKEMALPAŞA
SYMPOSIUM PROGRAM)**

13-14-15 Mayıs 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa

(13-14-15 May 2016 / Bursa-Mustafakemalpaşa)

Yer: Mustafakemalpaşa Belediyesi / (Location: Mustafakemalpaşa Municipality)

(Baőkanlık Toplantı Salonları)/ (Assembly Meeting Halls)

DÜZENLEYENLER

ORGANIZERS

Mustafakemalpaşa Belediyesi (Mustafakemalpaşa Municipality)

Uludağ Üniversitesi (Uludağ University)

SEMPOZYUM ONUR KURULU (SYMPOSIUM HONORARY BOARD)

Mustafa MASATLI (Mustafakemalpaşa Kaymakamı)

(Mustafa MASATLI (Mustafakemalpaşa District Governor))

Sadi KURTULAN (Mustafakemalpaşa Belediye Başkanı)

(Sadi KURTULAN (Mustafakemalpaşa Mayor))

Prof. Dr. Yusuf ULCAY (Uludağ Üniversitesi Rektörü)

(Prof. Dr. Yusuf ULCAY (Rector of Uludağ University))

DÜZENLEME KURULU: (ORGANIZING BOARD:)

Yrd. Doç. Dr.(/ Assist. Prof. Dr.) Sezai SEVİM (Başkan)

Yrd. Doç. Dr.(/ Assist. Prof. Dr.) Doğan YAVAŞ

Yrd. Doç. Dr.(/ Assist. Prof. Dr.) Erol OGUR

Gürhan KORKMAZ

Mustafa EREN

Murat GÜÇYILMAZ

Dr. Murat ÇUBUKÇU

Halit ERSÖZ

BİLİM KURULU: (SCIENTIFIC BOARD:))

Prof. Dr. Aziz NOVROZLU , Azerbaycan(/ Azerbaijan)

Prof. Dr. Berna ALPAGUT

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

Prof. Dr.Christof BERNIS

Ruhr-Universität Bochum, Almanya(/ Germany)

Prof. Dr. Hasan ERTÜRK

Prof. Dr. İbrahim ÇAKMAK

Prof. Dr. Klara KUZMOVA

Trnava University in Trnava,Slovakya(/ Slovakia)

Prof. Dr. Martina SEİFERT

Universität Hamburg, Almanya(/ Germany)

Prof. Dr. Mefail HIZLI

Prof. Dr. Muhsin KILIÇ

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Doç.Dr. (/ Associate Prof. Dr.) Gaffar MEHDİYEV , Azerbaycan (/ Azerbaijan)

Doç. Dr. (/ Associate Prof. Dr.) Mehmet ÖZ

Yrd. Doç. Dr. (/ Assist. Prof. Dr.) Doğan YAVAŞ

Yrd. Doç. Dr. (/ Assist. Prof. Dr.) Erol OGUR

Yrd. Doç. Dr. (/ Assist. Prof. Dr.) Sezai SEVİM

Mine ÖZKILINÇ Almanya(/ Germany)

SEMPOZYUM SEKRETERYASI / SYMPOSIUM SECRETERIAT

Mustafakemalpaşa Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü

Mustafakemalpaşa Municipality Directorate of Cultural Affairs

Sempozyum Bürosu: / Symposium Bureau:

Yeliz ÖZKAN HATİP (Şef) / (Chief)

Elif Nur ÖZBEY TEK (Memur) / (Officer)

Gökhan AYDIN (Memur) / (Officer)

İLETİŞİM / CONTACT

Telefon: (224) 6131058

Fax: (224) 6133714

Elektronik posta / E-mail: mustafakemalpasasempozyumu@mustafakemalpaşa.bel.tr

İÇİNDEKİLER

Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

Osmanlı Döneminde Karyağmaz Köyü ile Paşalar Köyü ve Çevresi.

(Assist. Prof. Dr. Sezai SEVİM - Some Assessments About Karyağmaz Village, Paşalar Village and Its round in the Ottoman era.)

1-11

Yrd. Doç. Dr. Doğan YAVAŞ

Osmanlı Döneminde Kırmastı'de Yapılan Bazı İnşa Faaliyetleri.

(Assist. Prof. Dr. Doğan YAVAŞ - In The Light Of Ottoman Archival Documents, Reconstruction Activities In Mustafakemalpaşa.)

13-22

Prof. Dr. Bilçin MEYDAN

İş Dünyasında Başarının Sırrı: Değişen Dünyayı Doğru Okumak, Doğru Anlamak ve Harekete Geçmek.

(Prof. Dr. Bilçin MEYDAN- The Secret of Success in the Business World: Reading and Understanding the Changing World Right and Take Action.)

23-26

Doç. Dr. Füsün ÇINAR ALTINTAŞ

Mustafakemalpaşa'da Şehir Markası Yaratma.

(Associate Prof. Dr. Füsün ÇINAR ALTINTAŞ - Creating a City Trademark of Mustafakemalpaşa.)

27-34

Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN-Ufuk BİNGÖL

Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı Niteliksel Analizi ve Mustafakemalpaşa Belediyesi Örneği.

(Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN-Ufuk BİNGÖL - Basic Qualitative Analysis Of Usage Of Ict In Local Governance; The Municipality of Mustafakemalpaşa.)

35-45

Doç.Dr.Erkan ÖZDEMİR-Öğr.Gör.Dr.Serkan KILIÇ

Kentlerin markalaşmasında kent web sitelerinin rolü:Bursa-Mustafakemalpaşa Belediyesi örneği.

(Associate Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR - Academician Dr. Serkan KILIÇ- The Role Of City Web Sites In The Branding of Cities: The Case Of Bursa Mustafakemalpaşa Municipality)

47-61

Öğr. Gör. Gazanfer ERBAŞLAR

Mustafakemalpaşa İlçesinde Faaliyet Gösteren İşletmelerde E-Ticaret Tekniğinin Bilinirliğinin ve Kullanım Etkinliğinin Ölçülmesi.

(Academician Gazanfer ERBAŞLAR - Measuring the Awareness Level and Using Affectivity of the E-Commerce Technique in Companies based in Mustafakemalpaşa.)

63-73

Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT Miletopolis Antik Kentinde Bulunan Mimari Bezemeli Yapı Unsurları. (Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT - Architectural Decorated Structural Members Found in Miletoupolis Ancient City.)	75-86
Öğr. Gör. Reyhan ŞAHİN Miletopolis Mezar Stelleri ve Adak Levhalarında Tasvir Edilen Kaplar. (Academician Reyhan ŞAHİN - Cups Described on Miletopolis Grave Stelas and Votive Plaques.)	87-99
Arş. Gör. Dr. Serkan GÜNDÜZ - Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA Liman Kenti Miletoupolis. (Res. Assist. Dr. Serkan GÜNDÜZ - Assist. Prof. Dr. Oktay DUMANKAYA -Port City Miletoupolis.)	101-116
Arş. Gör. Hazal ÇITAKOĞLU Arş. Gör. Gonca GÜLSEFA-Arş. Gör. Nur Deniz ÜNSAL - Miletoupolis Kökenli Mezar Stelleri ve Adak Levhaları Üzerindeki At Betimleri. (Res. Assist. Hazal ÇITAKOĞLU - Res. Assist. Gonca GÜLSEFA-Res. Assist. NurDeniz ÜNSAL - Horse Descriptions on Grave Stelas and Votive Plaques from Miletoupolis.)	117-139
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN Mustafakemalpaşada Antik çağ yol izleri : Kestelek Kalesi ve Çömlekçi Kaya Kilisesi. (Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN - Antique age road traces in Mustafakemalpaşa: Kestelek Castle and Çömlekçi Kaya Church.)	141-156
Prof. Dr. Aziz NOVRUZLU Mustafakemalpaşa ve Çevresi Bronz Çağı Seramikleri Işığında Kafkas Etkileri ve İlişkileri. (Prof. Dr. Aziz NOVRUZLU - Caucasian Effects and Relations in the Light of Bronze Age Ceramics of Mustafakemalpaşa and the Neighborhood.)	157-164
Doç. Dr. Derya ŞAHİN Mustafakemalpaşada Bulunan Antoninus Pius portresi. (Associate Prof. Dr. Derya ŞAHİN - The portrait of Antoninus Pius found in Mustafakemalpaşa.)	165-172
Yrd. Doç. Dr. Güven GÜMGÜM Uluabat'ın Batı Yakası Lopadion'dan Miletoupolis'e. (Assist. Prof. Dr. Güven GÜMGÜM - From Lopadion, the West of Lake Uluabat, to Miletoupolis.)	173-186

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ Mustafakemalpaşa Köylerinde Koza Üretimi. (Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ - Cocoon Production in the Mustafakemalpaşa Villages.)	187-196
Okt. Dr. Mustafa ULUOCAK Mustafakemalpaşa'da Maddi Kültür Unsurları. (Inst. Dr. Mustafa ULUOCAK - Material Culture Elements in Mustafakemalpaşa.)	197-204
Okt. Dr. Şükrü BAŞTÜRK Mustafakemalpaşa Manevi Kültür Özellikleri. (Inst. Dr. Şükrü BAŞTÜRK - Features of Moral Culture of Mustafakemalpaşa.)	205-215
Yrd. Doç. Dr. Erol OGUR Lise Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı Üzerine Bir Araştırma. (Assist. Prof. Dr. Erol OGUR - A Research on Reading Habits of High School Students.)	217-235
Dr. Halit EKEN Cumhuriyet'in İlanından 1960 Askeri Müdahalesine Mustafakemalpaşa'da Genel Seçimler. (Dr. Halit EKEN - General Elections in Mustafakemalpaşa from the Proclamation of Republic to Coup D'etat of 1960.)	237-257
Gürhan KORKMAZ 1960 Askeri Müdahalesinden Günümüze Mustafakemalpaşa'da Genel Seçimler. (Gürhan KORKMAZ - General Elections in Mustafakemalpaşa from the Coup D'etat of 1960 to Present.)	259-309
Ekrem Hayri PEKER Mustafakemalpaşa'nın İlk Mucidi, Güven Köyünden İstanbul'a Hüsnü Okumuş. (EkremHayri PEKER - Hüsnü Okumuş, First Inventor of Mustafakemalpaşa, from Güven Village to Istanbul.)	311-320
Doç. Dr. Mehmet KAYA Tasfiye Taleplerine Göre Lozan Mübadillerinin Mustafakemalpaşa'ya İskanı. (Associate Prof. Dr. Mehmet KAYA -Settlement of Lausanne Refugees (Exchanges) in Mustafakemalpaşa according to Settlement Requisitions.)	321-328
Doç. Dr. Mustafa MÜJDECİ Ant Gazetesinde Mustafakemalpaşa. (Associate Prof. Dr. Mustafa MÜJDECİ - Mustafakemalpaşa in Ant Newspaper.)	329-362

Doç. Dr. Gaffar MEHDİYEV
Ermenice Kaynaklarda Bursa Kirmasti (Mustafakemalpaşa Yöresi ve Ermeniler). 363-368
(Associate Prof. Dr. GaffarMEHDİYEV - Bursa Kirmasti in the Armenian Sources
(Mustafakemalpaşa Region and Armenians).)

Hakan YILMAZ
Osmanlı Bürokrasi Tarihinin İlk ve En Önemli Müesseselerinden Biri; Orhangazi 369-389
Tarafından Kirmasti'de Kurulan İlk Osmanlı Arşivi.
(Hakan YILMAZ - First and One of the Most Important Bodies of Ottoman Bureaucracy
History; First Ottoman Archive founded in Kirmasti by Orhangazi.)

Prof. Dr. Ergün LAFLI-Yrd. Doç. Dr. Gülseren KAN ŞAHİN-Arkeolog Nihal 391-402
KARDORUK
Roma Döneminde Mustafakemalpaşa'nın Arkeolojisi ve Tarihi.
(Prof. Dr. Ergün LAFLI-Assist. Prof. Dr. Gülseren KAN ŞAHİN-Archeologist Nihal
KARDORUK -Archeology and History of Mustafakemalpaşa in the Roman Period.)

Mine ÖZKILINÇ 403-431
Miletoupolis Mezar Stellerinde betimlenen Kadınlar.
(Mine ÖZKILINÇ -Women described on the Miletoupolis Grave Stelas.)

Atilla AYDIN 432-451
Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışmasına
Mustafakemalpaşadan Gönderilen Sözler.
(Atilla AYDIN - The Quotes sent from Mustafakemalpaşa to the First Colloquial Saying
Compilation Study.)

MUSTAFAKEMALPAŞA'DA ORTAÇAĞ İZLERİ: KESTELEK KALESİ VE ÇÖMLEKÇİ KAYA KİLİSESİ

(Antique age road traces in Mustafakemalpaşa: Kestelek Castle and Çömlekçi Kaya Church)

Prof. Dr. Mustafa Şahin*

Özet :

Yollar, çağlar boyunca şehirleri ve medeniyetleri birbirine bağlamıştır. Yolların kavşak noktasında yer alan Anadolu ise büyük medeniyetler arasında bir köprü gibidir: doğu-batı veya kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana yol bağlantıları Bursa'da kesişmektedir. Mustafakemalpaşa kuzeyi güneye bağlayan ana karayolu bağlantısı üzerindedir.

Mustafakemalpaşa Belediyesi'nin daveti üzerinde Kestelek ve yakın çevresinde yaptığımız inceleme gezisinde bir kale kalıntısındave bir mağarada incelemelerde bulunulmuştur. Mustafakemalpaşa Çayı'nın üzerinde yer alan kale, konum itibarı ile kuzey- güney doğrultusunda Bursa'yı Susurluk'a, doğu-batı istikametinde ise Orhaneli üzerinden Marmara Denizi'ne bağlayan bir yerdedir. Savunma ve kontrol amacıyla İ.S. 11. yüzyılda inşa ettirildiğini tahmin ettiğimiz kale, Uluabat Gölü'nün batısında bulunan ana yolun doğa olayları nedeniyle kapanması durumunda alternatif olarak kullanılan yolu ve Orhaneli üzerinden dağdan gelen yolu denetlemiş olmalıdır.

Stratejik açıdan oldukça önemi olan Kestelek Kalesi, eski Kouboukleia Kalesi olmalıdır; her ne kadar bazı bilim insanları tarafından Görükle'ye lokalize edilmek istense de.

Anahtar Kelimeler: Mustafakemalpaşa, Kestelek Kalesi, Kouboukleia Kalesi.Çömlekçi Mağara Kilisesi/Manastırı, Ortaçağ, Antik Yollar.

Abstract :

Roads have connected cities and civilizations through the ages. Anatolia stands as a bridge on crossroad of roads between the great civilizations: the main road connections intersects in Bursa from west to east or south to north. Mustafakemalpaşa is on the main highway which connects the South to north.

The invitation from Mustafakemalpaşa City Hall have created the investigations by us in Kestelek and the near area. From that investigations a cave and a castle ruins were investigated. The castle, which is located on the stream of Mustafakemalpaşa, is placed North-South direction from Bursa to Susurluk, on the direction of East–West from Orhaneli to connect Marmara Sea.

* Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle – Bursa.
E-mail: mustafasahin@uludag.edu.tr

The castle must have been established to purpose the defence and control in 11th century A.D. It must have controlled the alternative road and the mountain road which comes from Orhaneli, due to the closure of the nature of the events.

The castle with a great important strategic viewpoint have been located Kouboukleia. Although Kouboukleia has been located as Gorukle by some scholar.

Keywords: Mustafakemalpaşa, Kestelek Castle, Kouboukleia Castle. Çömlekçi CaveChurch/Monastery, Medieval, Ancient Roads.

Antik Çağ'ın Mysia, günümüzün Güney Marmara'sında yer alan Mustafakemalpaşa, Bursa İline 84 km mesafede şirin ilçelerden birisidir. İlçenin doğusu Orhaneli, güneydoğusu Büyükorhan, güneyi ve batısı Balıkesir, kuzeyi Karacabey ve Uluabat Gölü, kuzeydoğusu da Merkez ilçe ile çevrilidir. Kuzeyi ovalık olan ilçenin doğusunda Orhaneli Dağları, güney ve batısında ise Çataldağ uzanmaktadır. Mustafakemalpaşa Çayı (Kirmasti Suyu) ilçeyi ortadan ikiye ayırmaktadır. Uluabat Gölü'nün güneyinin bir bölümü ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır (Fotoğraf 1).

Mustafakemalpaşa Belediye Başkanlığı'nın daveti üzerine ilçede yaptığımız incelemelerde, mihmandarımızın rehberliğinde ilçe merkezinin yaklaşık 24 km güneydoğusunda yer alan Kestelek Köyü'ne gittik¹⁴⁸. Yol güzergahında Çaltılıbük, Hisaraltı ve Devecikonağı mahalleleri bulunmakta. Yolların kavşak noktasında yer alan Hacıalı Mahallesi'nde farklı olarak çok sayıda yel değirmeni var. Geçmişte civar köylerin un ihtiyacını burası karşılıyormuş. Ancak günümüzde sadece 3 tanesi faal durumda kalmış. Hacıalı Köyü'nün içinden geçilerek Çaltılıbük istikametine dönülmektedir. Yol üzerinde bulunan Döllük geleneksel evleri ile dikkat çekmektedir. Döllük'ten sonra varılan Camandar ise Kocasu (Hadranos) ve Balat (Alova) derelerinin birleşerek Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Çayını oluşturduğu buluşma noktasında yer almaktadır¹⁴⁹. Burası aynı zamanda zengin bor madenlerinesahip. Camandar'ı geçtikten sonra Kestelek'e ulaştık. Mahalle muhtarı Recai Ünver, mahalle tarihinin çok eskilere gittiğini, Mustafakemalpaşa'dan bile eski olduğunu ve Sincan Nahiyesi'nin burası olduğunu anlattı. Mahalle içerisinde yaptığımız incelemelerde, cami avlusunda bir ezme taşı (Fotoğraf 2)¹⁵⁰ ve erzak depolamaya yarayan bir pitoş/küp (Fotoğraf 3) dışında eskiye işaret edebilecek herhangi bir

¹⁴⁸ Destek ve yardımlarından dolayı Mustafakemalpaşa Belediye Başkanı Sadi Kurtulan ve Başkan Yardımcısı Mustafa Eren'e minnettarız. Mihmandarımız Belediyenin Kültür İşleri Eski Müdürü Muzaffer Ceylan'a çok teşekkür ederiz. İnceleme gezimize Derya Şahin, Aziz Novruzlu, Berkay Dinçer, Hazal Çitakoğlu, M. Uğur Ekmekçi, Faruk Yolsal, Merve Uslu, F. Merve Kızılcay, Leyla Çalışkan ve Aslı Tüydüş katılmışlardır. Yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

¹⁴⁹ Mustafakemalpaşa Çayı'nın (Kirmasti) iki kolu vardır. Bu kollardan biri yaklaşık 300 km yol kat ederek Kütahya Emek'ten gelmekte. Bu kol daha sonra Camadar köyünde diğeri ile birleşiyor. Bu ırmağın aynı zamanda Büyükorhan-Kütahya sınırını oluşturmaktadır.

¹⁵⁰ Ögütme taşının ölçüleri: Yükseklik: 18 cm, Uzunluk: 52 cm ve Genişlik: 34 cm.

bulguya rastlayamadık. Pitos, kalenin güneyinde, mezarlar nedeniyle Şehitler Mevkii olarak da isimlendirenler yerden getirilmiş. Köyün en ilginç binası 1927 tarihinde inşa edilmiş olan okulu (Fotoğraf 4). Erken Cumhuriyet Dönemi mimarisi açısından çok önemli olan bu yapının restore edileceğini öğrenmekten mutlu olduk.

İki bölümden oluşacak makalenin ilk bölümünde Kestelek ve Çömlekçi Mahallelerinde bulunan yapı kalıntıları tanıtılacak, ikinci bölümde ise hangi amaçla ve ne zaman inşa edildikleri, ayrıca fonksiyonları tartışmaya açılacaktır.

Kestelek Kalesi

Kestelek Köyü'nün kuruluş tarihi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır¹⁵¹. Günümüze ulaşan en önemli kalıntı köyün kuzeyinde bulunan kaledir. Kestelek Mahallesini ziyaret etme nedenimiz de mahalle sınırları içerisinde bulunan bu kale kalıntısıdır. Harabe, Kestelek köyünün batısında, Yenibağcı-Devecikonağı yol ayrımında, Adranos Çayı'nın üzerindeki madenci köprüsünü geçtikten sonra ırmağın karşı kıyısında bulunmaktadır (Fotoğraf 5). Çay yatağından yaklaşık kuş uçuşu 430 m yokuş yukarı bir bayır tırmanıldıktan sonra kalıntıların bulunduğu alana ulaşılmaktadır (Fotoğraf 6)¹⁵². Kaleye çıkış 3 m genişliğinde patika bir yol ile sağlanıyor (Fotoğraf 7).

Günümüzde kaleye ait bir kule ve sur duvarlarının bir kısmı ayakta (Fotoğraf 8). Kalenin girişi batı yönde yer almaktadır. Girişin kuzeyinde 12 m yüksekliğinde, 11,30 m çapında, yuvarlak planlı bir kule bulunmaktadır (Fotoğraf 9).

Yoğun bitki örtüsü nedeniyle takip edilmesini zorlaştıran sur duvarları, kuleden başlamak üzere tepeyi çepeçevre kuşatmaktadır (Fotoğraf10-11). Kısmen de olsa ot temizliği yaptığımız bölümlerden anlaşıldığı kadarıyla duvar kalınlığı yaklaşık 2 m, korunan yüksekliği ise 5 metredir (Fotoğraf 12).

İşçilik ve teknik hem kule, hem de sur duvarlarında benzerdir. Duvar örgüsünde yoğunlukla moloz taş, dere taşı, mermer parça veya kiremit kullanılarak blokaj yapılmış ve blokajı güçlendirmek üzere aralara tek veya iki sıra halinde pişmiş toprak kiremit eklenmiştir (Fotoğraf 13). Moloz taşlarkireç katkılı harç ile birbirine bağlanmıştır. Taş bulunmayan yerler kireç harçlı siva ile doldurulmuştur. Duvarın dayanıklılığını artırmak amacıyla 8-14 cm arasında değişen ölçülere sahip dikey ve yatay uzatılmış ağaç hatıllara yer verilmiştir (Fotoğraf 14). Zamanla ağaçların çürüyüp yok olması nedeniyle sadece buldukları yerlere ait harç izleri kalmıştır.

Duvarın dış yüzeyine düzgün kesilmiş taşlar kullanılarak bir kabuk giydirilmiştir. Toprağın altında kalan bölümlerinde kabuğa ait izler korunurken (Fotoğraf 15), üst seviyelerde yer alan taşlar zaman içerisinde yakın çevrede oturan vatandaşlar tarafından devşirme olarak

¹⁵¹ Şimşek 2012: 322 vd.

¹⁵² GPS Koordinatları: 39 57°44'K ve 28 35°8'D

kullanılmak üzere yerlerinden sökülmüştür¹⁵³. Bundan dolayı duvar yüzeyinde yer yer mağara oyuklarını hatırlatan girintiler dahi oluşmuştur (Fotoğraf 16).

Kalenin iç bölümünde yaptığımız incelemelerde mermerden yivli bir sütuna ait olduğunu düşündüğümüz gövde parçası bulduk (Fotoğraf 17). İnce kristalli beyaz mermerden imal edilmiş sütun parçasının korunan yüksekliği 33,5 cm, korunan derinliği 15 cm ve çapı ise yaklaşık 30 santimetredir. Ayrıca sütun gövdesi üzerinde 4 adet kanal ve yiv gözlenebilmektedir. Dışbükey yivlerin genişliği 2 cm, kanalların genişliği ise 3,5 cm olarak ölçülmüştür. Alt tarafı düz kesilmiş bu sütun parçasının kenarlarında ve köşelerinde kopmalar, kırılmalar mevcuttur.

Kalenin iç bölümünde yabancı otlardan oluşan yoğun bir bitki örtüsü dikkat çekmektedir. Kalenin bulunduğu kayalığın eteğinde akan Çatak Dere'ye doğru inen gizli bir giriş veya tünelin bulunduğu söylenmektedir. Ancak su teminine yönelik olduğunu düşündüğümüzolması tünelin girişini bulamadık.

Çömlekçi Kaya Kilisesi/Manastırı

Kestelek Kalesi'ndeki araştırmalarımızı tamamladıktan sonra "Şahinkaya Mağarası" veya "Kral Kızının Evi" olarak da bilinen Çömlekçi Kaya Kilisesi'ne doğru hareket ettik. Mağara, Çaltılıbük Mahallesi'nin içinden geçilerek ulaşılabilen Çömlekçi Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır (Fotoğraf18)¹⁵⁴. Çömlekçi'den mağara rahat bir şekilde görülebilmektedir (Fotoğraf 19). Mağaranın dibindeki vadiden Çatak Deresi akmaktadır. Dere bir süre sonra mağaranın güneyinde bulunanAdranos Çayı ile birleşmektedir.

Son evresinde kilise olarak kullanılan mağara, ormanlık bir arazinin ortasında, üzerinde seyrek ağaç bulunan bir kaya kütesinin üst bölümüne doğru vadiye hakim bir noktada yer almaktadır. Girişlerden birisi Çömlekçi'ye bakarken, diğeri kuzeye doğru tepenin diğer yüzeyine açılmaktadır (Fotoğraf 20). Uçurum tarafında bulunan girişten mağaraya çıkmak nerede ise imkansızdır. Bu nedenle mağaragirişi diğer açıklıktan olmaktadır. Mağaranın içi dışarıya doğrudan açık olan üç bölümden oluşmaktadır (Fotoğraf 21)¹⁵⁵. Mağaranın güney ve doğusunda bulunan bu açıklıklar kiliseye dönüştürüldüğü zaman kireç harçlı moloz taş ile örülmüş duvarlarla boydan boya kapatılmış (Fotoğraf 22). Duvarda ahşap hatıllara ait izler ve kiremit parçaları hala görülebilmektedir. Duvarın mağara içinde bulunan yüzeyi ise kireç harcı ile sıvanmıştır (Fotoğraf 23). Duvarlar işçilik ve teknikolarak Kestelek Kalesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

Mağaranın girişi, doğudan, küçük bir oyuk ile sağlanmaktadır (Fotoğraf 24). Girişi kapatan duvarın yaklaşık yüksekliği 3 m, genişliği 0,55 metredir. Mağaranın içerisinde defneciler tarafından ana kaya kırılarak açılmış kaçak kazı çukurları yer almaktadır (Fotoğraf 25). Girişin karşısındaki duvarın yüzeyi zeminden yaklaşık 2 m yüksekliğe kadar sıva ile kaplanmış, üzerine

¹⁵³ 1840larda kaleyi ziyaret eden Hamilton da benzer tespitlerde bulunmuştur: Ayrıca bkz. Hamilton 1842: 84.

¹⁵⁴ GPS:355 PE 39009 26489, Rakım 374 m.

¹⁵⁵ Kroki çizimi için Berkay Dinçer'e teşekkür ederim.

beyaz kireç uygulanmıştır (Fotoğraf 26). Girişin batısı istiridye kabuğu şeklinde dizayn edilerek girintilerin içerisine yaklaşık 1.20 metreden başlayarak duvarın yüzeyine yükseklikleri 0,25 m olan freskolarbetimlenmiştir (Fotoğraf 27). Bu bölüme geçişi sağlayan ana girişin üst tarafında, ana kaya oyulmuş kubbeye benzer bir çukur bulunmaktadır (Fotoğraf 28).

Mağaranın en geniş mekanı orta bölümdür (Fotoğraf 29). Mekanın doğusundabulunan duvarı beyaz kireçle boyanmış. Sıva üzerinde bir zamanlar kadın resmi de bulunan bir freskonun bulunduğu rivayet edilmektedir (Fotoğraf 23). Ancak sıva etkili şekilde tahrip edilmiştir. Mağara duvarındaki izler, orta bölümün diğer mekanlardan bilinçli bir şekilde ayrıldığı göstermektedir (Fotoğraf 29-30). Ancak bu duvarlar defneciler tarafından tahrip edilmiştir. Mağara güneye doğru alçalarak devam ediyor (Fotoğraf 30-31). Güneydoğusunda ana kayaya oyulmuş bir niş bulunmaktadır. Koridorun sonunda bulunan giriş de duvarla örülerek kapatılmıştır. Ancak bu duvar günümüzde defneciler tarafından yıkılmıştır.

Herhangi bir belge bulamasak da fresko izleri, girişte mağara tavanının kubbe şeklinde oyulması, ortadaki ana mekanın freskolu duvarının batıya bakması mağaranın ikinci kullanımda bir kiliseye dönüştürülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikte yapısı, su kaynağına olan yakınlığı, vadiye hakim konumumağaranın tarih öncesi çağlarda da insanlar tarafından kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak bununla ilgili de herhangi bir bulgu elde edemedik.

Bu alanda insanların yaşadıklarını gösterir bir diğer önemli bulgu, mağaranın bulunduğu tepenin doğusunda tespit ettiğimiz duvar kalıntılarıdır (Fotoğraf 32).Bu kalıntılar kaya kilisesi ile birlikte ele alındığında, burada manastır benzeri bir yerleşiminin bulunduğu düşünmekyanış olmayacaktır. Bizans yerleşimlerinde manastırlara da kiliseler kadar önem verilmiştir. Geniş arazilere sahip olan manastırlar, bazen şehirlerde yer alırken, çoğunluklayerleşim dışında kırsal alanlarda kurulup gelişmiştir¹⁵⁶.

Hem arazide tespit ettiğimiz duvar kalıntıları, hem de mağara açıklıklarının kapatılmasında kullanılan duvarlar işçilik ve teknik olarak Kestelek Kalesi ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle buradaki manastır yerleşiminin de Kestelek Kalesi ile çağdaş olduğunu düşünüyoruz.

Daha çok ıssız bölgelere kurulan manastırlar, Bizans'ta 8. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan ikon kavgaları sonucundasayı olarakartmayabaşlamıştır¹⁵⁷.Daha çok kırsal bölgelerde kurulmaları nedeniyle Bizans Dönemi manastırları şehirlerin fiziki ve sosyal gelişimine çok fazla etkide bulunmamışlardır. Bunda manastırların belirli bir dönemde kendi içlerinde kapalı bir hayat sürdürmeleri de etken olmuştur. Manastır yerinin seçiminde dikkati çeken en belirgin özellik kolay ulaşılabilir yerlerde olmalarıdır. Bu durum Çömlekçi Kaya Mağarasının konumu için de geçerlidir. Mağaraya tek çıkışı Şehrman yolunun (Mustafakemalpaşa – Bursa yolu), 5.

¹⁵⁶Cezar 1977: 492.

¹⁵⁷Örnek olarak bkz. Başgelen 1991: 15.

kilometresinden sağlanmaktadır. Eski Bursa yolu, Nilüfer ilçesine bağlı Unçukuru mahallesi üzerinden buraya ulaşmaktadır. Bu güzergah günümüzde kullanılan yola göre çok daha kısa mesafededir. Diğer bir ifade ile Çaltılıbük Köyü'nden hareketle Şehriman, Kocakoru, Sincansarnıç üzerinden eski Bursa yoluna çıkılarak, Nilüfer ilçesine bağlı Unçukuru ve Kayapa mahallelerine ulaşılabilir. ÇaltılıbükMağarası ayrıca Mustafakemalpaşa ve Orhaneli yönünde devam eden yolun kavşak noktasında bulunmaktadır. Bursa'dan Çaltılıbük'e kadar gelen yol, daha sonra Orhaneli veya Mustafakemalpaşa yönünde devam etmektedir. Orhaneli ulaşımı Kestelek'ten sonra, Soğukpınar, Çivrilicam, Letafet, Çivili ve Danişmentler üzerinden sağlanmaktadır. Mutafakemalpaşa yolu ise Kestelek'in girişinden Hacıali üzerinden gitmektedir. Diğer bir ifade ile Kestelek Kalesi, Bursa'yı Orhaneli üzerinden iç bölgelere, Mustafakemalpaşa üzerinden de güneye bağlayan yol kavşağı üzerinde yer almaktadır.

Tarih

Kestelek Kalesi, boyutu göz önünde bulundurulursa bir kale yerleşimi olamayacak kadar küçüktür. U. Tanyeli, Bizans Dönemi kentlerini başlıca iki gruba ayırmaktadır: Çok Parçalı Kent Modeli¹⁵⁸ ve Kale Kent Modeli¹⁵⁹. Çok parçalı kent modelinde antik bir yerleşim alanının üzerine konumlanan ve birbirinden kopuk küçük nüvelerden oluşan bir yerleşim söz konusudur. Kale Kent Modelinde ise yerleşme alanının büyük bir bölümü surların içinde kalmaktadır. Kestelek Kalesi, yerleşilebilecek alanın boyutu ve yayılım alanı nedeniyle her iki gruba da girmemektedir. Bu nedenle Kestelek Kalesi, sur duvarı ve yuvarlak bir kule ile yerleşim yerinden çok, savunma veya gözetleme amacıyla inşa edilen bir kale olmalıdır.

Kestelek Kalesi ile Çömlekçi Mağarası'nınduvarlarıbenzer şekilde kireç harç ve moloz taşlarla örülmüştür. Duvarın dayanıklılığını artırmak amacıyla aralarda kiremit ve ağaç hatıllara yer verilmiştir. Hem kalede, hem de mağaranın duvarlarında kullanılan teknik ve işçilik birbirlerine benzerdir. Bu nedenle her iki yapının birbirleri ile çağdaş olduğunu düşünüyoruz. Duvarların ne zaman inşa edildiğine dair her hangi bir belge tespit edilememiştir. Ancak kalenin iç bölümünde yüzeyde yaptığımız incelemelerde Ortaçağ'a işaret eden çok sayıda amorf seramik parçası ile karşılaştık (Fotoğraf 33). Kale duvarlarında kullanılan işçilik ve girişte yer alan yuvarlak kule, Niketiaton (Eskihisar) Kalesi ilebenzerlik göstererek¹⁶⁰, önerdiğimiz Orta Çağ tarihini mimari açıdan da desteklemektedir. Ayrıca Bizans kaynakları bölgedeki kalelerin 11. yüzyıldan sonra inşa edilmiş olduğunu veya bu tarihlerde eski kalelerin güçlendirildiğini yazar¹⁶¹. Bu rivayet de önerdiğimiz dönemeuyumaktadır.

¹⁵⁸Tanyeli 1987: 23.

¹⁵⁹Tanyeli 1987: 26 vd.

¹⁶⁰Foss 1996: 50 vdd. Plan V Resim 31 vdd.

¹⁶¹Kılıç-Ulutaş 2016: 11.

Lokalizasyon

Kestelek Kalesi'nden ilk söz edenlerden birisi 19. yüzyılın ortalarına doğru W.J. Hamilton olmuştur¹⁶². Kirmasti'den Kestelek'e gelip burada bir gece konaklayan Hamilton, ertesi gün sabah saat 6'da ayrılıp doğuya doğru Rhyndaus Irmağı boyunca yola devam ederken köyün çıkışında Bizans Dönemi'nden kaldığını düşündüğü küçük bir kale ile karşılaştığından bahsetmektedir. 10. veya 11. yüzyıla tarihlendirdiği kalenin, ırmak ve dağın kontrolünü sağlamanı yanı sıra, Uludağ'dan gelebilecek Türk saldırılarına karşı önlem alma amacıyla da inşa edildiğini düşünmektedir¹⁶³.

19. yüzyılın sonlarına doğru bölgeyi ziyaret eden bir diğer gezgin Chr. Texier'dir: *"Bursa'dan Orhangazi (Edrenos)'ye (Orhaneli olmalı) giden yol, Apollonias Gölü'ne varıncaya kadar, Orhaneli çayı vadisini izler. Yirmi dört kilometre yüründükten sonra yakınında bir Bizans kalesi yükselen Kirmasti adındaki küçük kasabaya gelinir. Bu Kirmasti Kasabası, nehrin iki tarafına kurulmuştur. İçine aldığı sekiz yüz hanenin büyük çoğunluğu Türk'tür. Etrafındaki dağlar, balçıklı kalker karışmış volkanik taş türündendir. Kirmasti'den sekiz-on mil mesafede, Orhaneli Çayı'na dökülen ve zamanında Misya Abrette'ne'in sınırlarını oluşturan bir dere den geçilir. Kirmasti'den yirmi dört kilometre daha gidilince, kırk-elli haneden oluşan küçük bir köy olan Kesterlek'e varılır. Bu köyden ayrıldıktan kısa bir süre sonra, duvarları tuğla ile taştan yapılmış bir Bizans kalesi görülür. Bunun yaşının da Louped kalesinininki kadar olması gerekir. Bundan sonra yol, ağaçlık ve yaklaşık olarak kırsal bir sahayı dolaşır; Orhaneli çayına karışan çok sayıda küçük derelerden geçilerek sekiz saat ya da kırk sekiz kilometre mesafe aldıktan sonra Hadriani harabeleri civarında Edrenos Köyü'ne (Orhaneli) ulaşılır. .... Edrenos'u üst taraflarında Dumancı Dağı'nın meydana getirdiği bir boğazdan, dolayı nehir gitgide daralır; fakat ara, sıra yamaçlar üzerinde köyler vardır. Sonra doğudan gelerek Rhyndacus'a karışan Dumancı suyu adında bir dereye rastlanır. Bu su Frigya (Phrygie) ile Bitinya (Bithynie) arasındaki sınırdır"*¹⁶⁴. Özetlersek, Texier de Bursa – Orhaneli bağlantısı sağlayan yollardan birisinin Kestelek'den geçtiğini düşünmektedir.

Her ne kadar gezginler tarafından 19. yüzyıldan başlayarak Kestelek Kalesi'nden bahsedilmiş olsa da bugüne kadar kalenin lokalizasyonu konusunda herhangi bir öneride bulunulmamıştır. Buna karşın Olympos Dağı'nın batısında ve Lopadion yolu üzerinde Kouboukleia adında bir kalenin varlığı bilinmektedir. Bu kaleden ilk bahsedenlerden birisi M.W. Ramsay'dir¹⁶⁵. Kalenin Mysia'nın batısında bir hisar olduğu ve taarruza uğradığında

¹⁶² Hamilton 1842: 83 vd.

¹⁶³ Hamilton 1842: 84.

¹⁶⁴ Texier 2002: 247 vd.

¹⁶⁵ Ramsay 1960: 207 Not. 75

Lopadion'dan(Loupadium) ¹⁶⁶ yardım istediği bilinmektedir ¹⁶⁷ . Ch. Texier, Lopadion'u tanımlarken konumundandolayı tamamen sel suları ile kaplı olduğunu anlatır¹⁶⁸. Ayrıca, bir kale olan Lopadion'un inşasında kullanılan taşların Miletoupolis kentinin yıkıntularından getirildiğini rivayet etmektedir¹⁶⁹.

Uluabata'a lokalize edilen Lopadion'un ¹⁷⁰ , Bursa çevresini Sarazenlere(Latine: Sarecenus)¹⁷¹karşı savunmak için Doğu Roma imparatoru ve Komnenos hanedanının kurucusu olan AleksiosKomnenos (1081 - 1118) tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir ¹⁷² . İmparator, Doğu Roma'nın en karışık döneminde başa geçmiştir. Bu dönemde Peçenekler Tuna'yı geçerek Balkan şehirlerine, Selçuklu orduları ise Marmara ve Ege Denizi kıyılarına doğru akın etmeye başlamışlardır. İmparator ülkesinin güvenliğini sağlamak üzere stratejik noktalara savunma ve denetleme kaleleri yaptırmıştır. Kestelek kalesi de olasılıkla Türklerin Bizans Devletini iyice sıkıştırmaya başladığı bu zamandadağ yolunun kontrolünü sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Texier de, bu tespitimizi doğrularcasına, Kestelek Kalesi'nin Lopadion ile çağdaş olabileceğiniöne sürmektedir¹⁷³.

Hem kurulma tarihlerindeki, hem de coğrafi konum olarak Lopadion Kalesi ile yakınlık Kestelek Kalesi'nin, bugüne kadar ismi bilinen ancak lokalize edilememiş olan Kouboukleia olabileceğini düşündürmektedir (Fotoğraf 34). Ancak, Kouboukleia Nilüfer İlçesi'nin mahallelerinden birisi olan Görükle'ye lokalize edilmek istenmektedir¹⁷⁴.

Kouboukleia (Κουβούκλια/ Κουβούκλεια) adından ilk bahseden kaynak Bizans tarihçisi GeorgiosPachymeres'in 1308 yılına tarihlenen kayıdır. Pachymeres, Kouboukleia'nın Olympos (Uludağ) Mysia'sına doğru, Uluabat'a giden yol üzerinde bir kale olduğundan ve 1308'de Türklerin elini geçtiğinden bahsetmektedir. Buna göre, Kouboukleia Kalesi'nde yaşayanlar, Türk kuşatması altında kalınca Lopadion (Uluabad) Kalesi'nin komutanı Makrenos'tan yardım istemişlerdir. Makrenos tarafından gönderilen ücretli Katalan askerleri yardım etmek yerine Türklerle anlaşıp kaleyi onlara teslim etmiştir¹⁷⁵. Yine G. Pachymeres'den öğrendiğimize göre, Katalan askerlerinin ihanetlerinin sebebi güvenli bir şekilde Lampsakos'a (Lapseki) gitmek ve oradan Hellespont'u (Çanakale) geçerek vatanlarına dönmektir istemeleridir. Ş. Kılıç ve O. Ulutaş, bu fethi Osmanlı'nın aşama aşama gerçekleştirdiği Bursa Fethi'nin ilk basamakları arasında görmektedirler. Kılıç-Ulutaş, yine dönemin kaynaklarına atıfta bulunarak, Osmanlıların Bursa'yı baskı altına alması nedeniyle kendilerini tehlikede göre Adrianoi(Orhaneli), Katoikia

¹⁶⁶ Örnek olarak bkz. Hasluck 1910: 78 vd.

¹⁶⁷Texier 1997: 209.

¹⁶⁸Texier 2002: 242, özellikle 246 vd.

¹⁶⁹Texier 2002:270

¹⁷⁰ Bu konuda ayrıca bkz. G. Gümgüm, "Uluabat'ın Batı Yakası Lopadion'danMiletoupolis'e", Uluslararası 3. Mustafakemalpaşa Sempozyumu Bildirileri (Baskıda).

¹⁷¹Sarazen,OrtaÇağ'daönceAraplardahasonra da Müslümanlarıçinkullanılanbirtabirdir.

¹⁷²Texier 2002:246.

¹⁷³Texier 2002: 248

¹⁷⁴ Kılıç - Ulutaş 2016: 10 vd.

¹⁷⁵G. Pachymeres, Relations Historiques, (Συγγραφικαὶ ἱστορίαι), A. Failler (Ed.), CFHB IV, 635 XIII-9

(Kite/Ürnlü) ve Kastelli (Kestel) tekfurularının birleşerek Osman Gazi ile çatışmaya girdiklerinden bahsetmektedirler. Bu çatışmada Kastelli Tekfuru ölürken Kite Tekfuru kaçarak Lopadion Tekfuru'na sığınmıştır. Bu çatışmalar olurken, söz konusu tekfurulukların tam ortasında kaldığı düşünülen Kouboukleia Tekfuru veya Kalesi'nden neden hiçbir kaynak bahsetmemektedir? Ayrıca Kite Tekfuru, daha yakındaki Görükle'ye lokalize edilmek istenen Kouboukleia Kalesi'nin yerine neden Lopadion'ı tercih etmiştir? Bu sorulara ilaveten Görükle merkezde bulunan taş eserler genellikle Geç Antik ve Erken Bizans dönemlerine aittir¹⁷⁶. Demek ki, Görükle'de 11. yüzyıldan daha erkene giden mevcut bir yerleşim vardır. Kaldı ki, Görükle'de kale olabilecek bir kalıntı veya tepe de bulunmamaktadır. Bu durumda, Kouboukleia'nın Görükle olabilme olasılığı zayıflamaktadır.

Kestelek Kalesi'nin, hem Lopadion'a olan yakınlığı, hem Uludağ'ın batısında yer alması, hem de dağdan gelen yolu denetleyen ve savunan bir konumda bulunması nedeniyle bugüne kadar yeri bilinmeyen Kouboukleia Kalesi olduğunu düşünmek daha güçlü bir olasılık gibi gözükmektedir.

Böylece Bursa-Mustafakemalpaşa yol güzergahında aynı dönemde inşa edilmiş iki savunma ve kontrol kalesi bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Savunma yapılarından Kouboukleia/Kestelek Kalesi Uluabat Gölü'nün doğusuna, Lopadion ise batısına konuşlandırılmıştır. Hangi neden aynı zamanda birbirine paralel inşa edilen savunma kalelerini gerektirmiştir? Bu soruya açıklık getirmek için iki önemli olayı irdelemekte fayda vardır. Bunlardan birisini Plutarhos nakletmektedir: Kyzikos kuşatmasında Mithridates'i püskürtten Lucullus'un askerlerinin büyük bir bölümü takip esnasında kar ve şiddetli soğuk nedeniyle donarak ölmüşlerdir¹⁷⁷.

Diğer olay ise Gotlar'ın Kyzikos saldırısıdır. Claudius Gothicus (268 - 270) zamanına denk düşen 268 yılında Güney Marmara'ya inen Gotlar, Nikaia, Prusa, O. gibi kentleri yakıp yıktıktan sonra Kyzikos'a doğru ilerlerken, göl ve ırmakların taşması sonucu yaşanan korkunç sel felaketinde ağır kayıplar vererek Kyzikos'ı işgal edemeden geri dönmüşlerdir¹⁷⁸.

Birbirinden farklı zamanlarda meydana gelen her iki olayın ortak yönü Bursa'nın güney ile bağlantısını sağlayan ana yolun belli mevsimlerde ulaşımına kapanabilmesidir. Anlaşılan, karların eridiği ve yağışların bol olduğu ilkbahar mevsiminde sel nedeniyle ova yolu, havaların soğuk ve karlı olduğu kış aylarında ise dağ eteği yolu ulaşım için uygun değildir. Bu durumda Kestelek Kalesi'nin bulunduğu güzergah sel nedeniyle yolların kapandığı ilkbahar mevsiminde alternatif yol olarak hizmet görmüş olabilir mi?

Bunun yanı sıra göz önünde bulundurulması gereken bir diğer ihtimal Kestelek Kalesi'nin

¹⁷⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile yaptığımız Bursa ve İlçeleri Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2016 yılında Görükle Mahallesi ziyaret edilmiştir. Elde edilen veriler tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

¹⁷⁷ Plutarque, Vie de Lucullus. - Texier 2002: 243 dipnot.401

¹⁷⁸ Zonare XII, 137. - Texier 2002: 243 dipnot.402

Orhaneli'den gelen dağ yolunu kontrol etmek amacıyla inşa edilmiş olmasıdır. Muhtemelen, Bizans İmparatoru AleksiosKomnenos,LopadionKalesi'ni Orhaneli Çayı'nın (Rhyndacus) kıyısında tam gölden çıktığı noktaya kurduarak¹⁷⁹ ova yolunun kontrolünü,Kestelek Kalesi'ni ise Orhaneli'den gelen yolun üzerine inşa ettirerek dağ yolunun kontrolünü sağlamıştır.

Ancak bilindiği kadarıyla Kütahya gibi iç bölgelerden gelip Orhaneli üzerinden ovaya inen resmi bir yol bağlantısı yoktur.Bu konuda henüz detaylı bir çalışma yapılmadığını da vurgulamakta fayda bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda uzanan Uludağ, geçit vermez dorukları ile doğu-batı arasında bir duvar gibi yükselmektedir. Bu nedenle yolculuklar ancak Uludağ'ın müsaade ettiği geçitlerden olabilmıştır. Bugüne kadar Kütahya-Eskişehir'den gelen karayolunun Bozöyük-İnegöl güzergahını kullanarak Bursa ovasına indiği ve buradan İstanbul veya Bergama yönüne doğru devam ettiği bilinmekteydi. Önemli ölçüde tahrip edilen Bozöyük Höyük ve günümüz İnegöl'ünün üzerine oturduğu İnegöl Höyük, bu yol bağlantısının tarih öncesi çağlardan başlayarak kullanıldığının en önemli kanıtıdır. Kuzey'i Güney'e bağlayan karayolunun ise İznik (Nikaia) üzerinden Bursa'ya (Prusaa.O.) gelip buradan Erdek (Kyzikos), Troya, Bergama (Pergamon) veya Efes (Ephesos) gibi büyük metropollere gittiği konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır (Fotoğraf 35).

Yollar konusunda günümüze ulaşan en önemli belgelerden birisi İ.S. 1. yüzyılda Castorius tarafından hazırlanan "TabulaPeutingeriana"dır (Fotoğraf36). Atlas, Roma İmparatorluk dünyasını birbirine bağlayan yol bağlantılarını göstermektedir. TabulaPeutingeriana'ya göre, İstanbul'dan Yalova'ya (Pylaia) gelen yol, Gemlik (Kios) ve Bursa (Prusaa.O.) üzerinden Mustafakemalpaşa'ya (Miletoupolis) devam etmektedir (Fotoğraf 37). İç bölgelere ulaşım ise İznik (Nikaia), Bilecik üzerinden sağlanmaktadır. İ.S. 6. yüzyılda da iç bölgelerden gelen yolun Kütahya (Kotyaiion) ve İnegöl üzerinden Bursa'ya devam ettiği görülmektedir (Fotoğraf 35). Ancak bir sonraki yüzyıldan başlayarak Bursa bağlantısının daha çok Eskişehir (Dorylaion) üzerinden Bilecik ve İznik'e (Nikaia), oradan da Gemlik (Kios) ve Bursa'ya (Prusaa.O.) doğru olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 38). Diğer bir ifade ile 8. -9. yüzyıllarda Uludağ karayolu ulaşımında önemini kaybetmiş gibidir. Belki bunda eşkıyalar nedeni ile yolun güvenliğinin sağlanamaması önemli rol oynamış olabilir. Şehirler arası ulaşımı sağlayan yollarınİ.S. 8. yüzyıldan itibaren devletin otoritesinin azalmaya başlaması nedeniylebakımsız ve güvensiz olmaya başladığı bilinmektedir.¹⁸⁰

Sonuç olarak ismi bilinen, ancak Görükle'ye lokalize edilmek istenen Kouboukleia Kalesi'nin yeri içinKestelek daha kabul edilebilir bir olasılık gibi durmaktadır. Dağdan ve kaya kilisesinden gelen yolun kavşak noktasında yer alan kale,aynı zamanda sel ve taşkınlar gibi doğal

¹⁷⁹Texier 2002: 246.

¹⁸⁰Cezar 1977: 490.

afetler sonucundakapanan Bursa-Mustafakemalpaşa karayolunaalternatif olarak düşünülen yolun dakesişme noktasındadır. Kestelek veya Kouboukleia Kalesi, bu jeopolitik konum ve öneminden dolayı muhtemelen AleksiosKomnenoszamanındaLopadion Kalesi ile birlikte yolların kontrolünü ve güvenliğini sağlamak amacıyla inşa ettirilmiş olmalıdır.

Kaynakça

- Başgelen 1991 N. Başgelen, Bir Masal Ülkesi Kapadokya (İstanbul)
- Cezar1977 M. Cezar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık (İstanbul),
- Foss 1996 C. Foss, Survey of Medieval Castles of Anatolia II. Nicomedia (Hertford)
- Hamilton 1842 W.J. Hamilton, Researches in AsiaMinor, Pontus andArmenia I (London)
- Hasluck1910 F.W. Hasluck, Cyzicus (Cambridge)
- Kılıç - Ulutaş 2016 Ş. Kılıç – O. Ulutaş, Bir Mübadil Köyü Görükle ve Nilüfer Belediyesi Mübadele Evi (Bursa)
- Ramsay 1960 M.W. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev. M. Pektaş (İstanbul)
- Şimşek 2012 K. Şimşek (Ed.), Mustafakemalpaşa Belde ve Köylerinde Yaşam I (Bursa)
- Tanyeli1987 U. Tanyeli, Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy). Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları (İstanbul)
- Texier 1997 Chr. Texier, Küçük Asya: Bithynia, Hazırlayan R. Kaplanoğlu (İstanbul)
- Texier 2002 Chr. Texier, Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I, Çev. A. Suat (Ankara)

Fotoğraf-1

Fotoğraf- 02

Fotoğraf-03

Fotoğraf-04

Fotoğraf-05

Fotoğraf-06

Fotoğraf-07

Fotoğraf-08

Fotoğraf-09

Fotoğraf-10

Fotoğraf-11

Fotoğraf-12

Fotoğraf-13

Fotoğraf-14

Fotoğraf-15

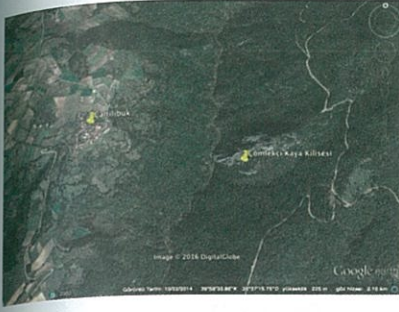

Fotoğraf-16

Fotoğraf-17

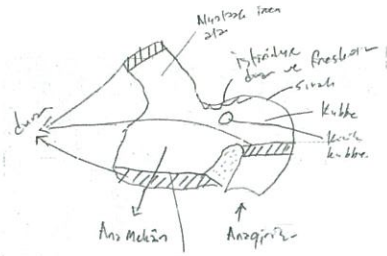
Fotoğraf-18

Fotoğraf-19

Fotoğraf-20

Hemen figürü?
Denizle ilgili bir şey değil

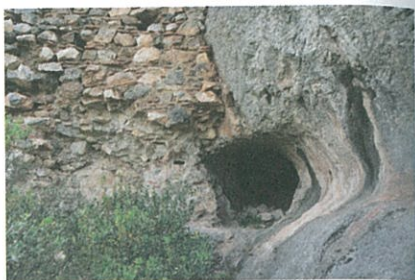
Fotoğraf-21

Fotoğraf-22

Fotoğraf-23

Fotoğraf-24

Fotoğraf-25

Fotoğraf-26

Fotoğraf-27